

استاد عابدی در یک نگاه*

سید حسن عباس*

مختصری از احوال پروفیسور عابدی

پروفیسور عابدی به تاریخ یکم ژوئیه ۱۹۲۱ م (۱۳۰۱ هـ ش) در گنگویی (غازیپور) دیده به جهان گشود. او در آغاز در مدرسه چشمه رحمت (غازیپور) سپس در سلطان‌المدارس (لکهنو) و در حوزه علمیّه جوّادیه (بنارس) زبانهای عربی و فارسی نیز علوم دینی را فراگرفت. طی دوران سکونت در شهر لکهنو از مولانا عنایت الله، مولانا صبغت الله، مولانا سید علی نقی و شمس‌العلما مولانا سبط حسن نیز اکتساب فیض نمود. سپس راهی کالج سنت جونس در آگرا (St. John's College) شده و از همانجا به دریافت درجه دکتری نائل آمده و در سال ۱۳۲۴ هـ ش/۱۹۴۵ م در کالج سنت استفن دهلی (St. Stephen's College) به عنوان استادیار مشغول به تدریس زبانهای اردو و فارسی شد. ایشان در سال ۱۳۳۴ هـ ش/۱۹۵۵ م برای تحصیل در دانشگاه تهران از طرف آن دانشگاه دعوت شدند و از دانشگاه تهران نیز به دریافت درجه دکتری در رشته زبان و ادبیات فارسی موفق گردیدند. در سال ۱۳۳۴ هـ ش/۱۹۶۹ م به سمت نخستین استاد زبان و ادبیات فارسی در آن دانشگاه منصوب شدند و در سال ۱۳۶۴ هـ ش/۱۹۸۶ م بازنشسته شدند و در همانسال به عنوان «استاد ممتاز» دانشگاه دهلی منصوب گردیدند.

♦ «گفتارهای پژوهشی در زمینه ادبیات فارسی»، گردآوری دکتر سید حسن عباس، بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار، تهران، ۱۳۷۷ هـ ش.
* رئیس گروه فارسی دانشگاه هندویی بنارس، وارانسی.

پروفسور عابدی به‌زبانهای اردو، فارسی و انگلیسی تسلط کامل دارند و از سانسکریت اوستا و پهلوی نیز آشنا هستند. ایشان کتابها و مقاله‌های متعددی در زمینه زبان و ادبیات فارسی به‌رشته تحریر درآورده است که اکثرشان در مجله‌های ایران، پاکستان و افغانستان و هندوستان به‌طبع رسیده است. ایشان به‌سیر و سیاحت علاقه فراوان دارند. در مناطق مختلف از آن جمله ایران، افغانستان، ترکیه، پاکستان، سوریه و لبنان بارها سفر کرده و در کنگره‌ها و کنفرانس‌های علمی و ادبی شرکت جسته و سخنرانی‌ها ایراد کرده است. بارها به‌ایران سفر نموده و علاقه و شوق و ذوق خود به‌ایران، سرزمین شعرای بزرگ فارسی حافظ، سعدی، نظامی، خواجه و غیره را ابراز نموده و ارج نهاده است. بارها در هند نیز در گردهمایی استادان فارسی هند، میزبان استادان ایرانی بوده و درباره وضعیت فعلی زبان فارسی و چگونگی گسترش این زبان در آن دیار که در دوران اخیر از انحطاط بی‌سابقه روبه‌رو است، با آنان تبادل نظر کرده است. ایشان برای کارهایی که راجع به تقویت زبان فارسی در هند از خود نشان داده، از طرف استادان برجسته ایران زمین مورد تمجید و قدردانی قرار گرفته و چند بار نه فقط تشویق شده‌اند بلکه از سوی مرکز بین‌المللی آموزش زبان فارسی که ریاست فعلی آن به‌عهده استاد محترم جناب آقای دکتر سید جعفر شهیدی است و خود شخصاً از جانب استاد محترم، به‌پاس خدمات چندین ساله پروفسور عابدی در گسترش زبان و ادبیات فارسی - از راه تدریس، تألیف و ترجمه - قدردانی شده و جائزه اعطا گردیده است. لازم به‌ذکر است که پروفسور عابدی در ۱۵ اوت ۱۹۷۲ م از سوی رئیس جمهور هند نیز مورد ستایش و تمجید واقع شده‌اند. گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه دهلی با همکاری انجمن استادان فارسی هند به‌پاس خدمات ارزنده علمی و ادبی و فرهنگی پروفسور عابدی به‌مناسبت هفتادمین سال تولد ایشان در سال ۱۹۹۰ م کتابی به‌نام «عابدی‌نامه» به‌چاپ رسانده و اهدا کرده است که در واقع کار شایسته‌ای محسوب می‌شود. پروفسور عابدی در کنار مسئولیت‌های علمی و فرهنگی در هند چندین سال ریاست انجمن استادان فارسی هند را نیز به‌عهده داشته‌اند، و از طریق این انجمن برای تقویت زبان فارسی در هند که سابقه بس طولانی دارد و در حال حاضر رو به انحطاط است، کارهای شایانی انجام داده‌اند. یکی از کارهای مهم که به‌توسط ایشان و تحت نظر پروفسور عابدی صورت پذیرفته است، تألیف

تاریخ زبان و ادبیات فارسی در هند است که بخشی از آن به چاپ رسیده و بقیه هنوز منتظر چاپ می‌باشند. این کار به‌توسط دانشجویان و پژوهشگران دوره دکتری رشته زبان و ادب فارسی در دانشگاه دهلی به‌صورت پایان‌نامه‌ها انجام یافته است. البته جای نگرانی این است که دانشجویان طبق ذوق و روحیه خود این کار را انجام داده‌اند و گاهی رساله‌های خود را به زبان‌های اردو، فارسی و به‌انگلیسی نوشته‌اند که حالا لازم است تا همه آنها به زبان فارسی ترجمه و بازنویسی شود و برای انجام این کار باید مؤسسه‌ای یا سازمانی در ایران مسئولیت آن را بپذیرد که در جامعه ایران، در مهد زبان فارسی جای «تاریخ زبان و ادبیات فارسی در هند» خالی مانده است.

کارهای دیگری که توسط استاد عابدی انجام شده است در مورد ادبیات هندوی است. هندوان شبه قاره دو شادوش مسلمانان آن سرزمین، زبان فارسی را فراگرفته و در این زبان کتابهای فراوان در هر زمینه نگاشته‌اند. پروفیسور عابدی به‌صورت جدی در شناساندن این‌گونه آثار بسیار زحمت کشیده‌اند ولی باز هم جا دارد که در این زمینه تحقیق شود. حدوداً پنجاه سال پیش شادروان دکتر سید عبدالله روی این موضوع تحقیقات شایانی انجام داده و کتاب خود را اول به زبان انگلیسی و سپس آن را به اردو تلخیص و ترجمه نموده و به چاپ رسانده است. خوشبختانه اخیراً این کتاب را دکتر محمد اسلم خان استاد گروه ادبیات فارسی دانشگاه دهلی که یکی از شاگردان پروفیسور عابدی می‌باشد، به فارسی برگردانده و به طبع رسانده است.^۱ پروفیسور عابدی بسیاری از شاعران فارسی‌گوی هندو مذهب و همچنین آثار آنان را معرفی نموده است که ما در این مجموعه مقالات پروفیسور عابدی بخشی از آن را به‌عنوان «ادبیات هندوی» گنجانده‌ایم. همچنین ایشان بسیاری از اشعار و ابیات ناشناخته شعرای فارسی‌گوی ایران و هند را با تفحص و تحقیق به دست آورده و چاپ رسانده‌اند که اکثراً در نسخه‌های چاپی دواوین و کلیات آنها دیده نمی‌شود. تحقیقات ایشان به هر شکل شایسته تمجید و تجلیل می‌باشد که عمر خود را در خدمت این زبان شیرین گذرانده و همواره در راه

۱. ادبیات فارسی در میان هندوان تألیف دکتر سید عبدالله، ترجمه به فارسی از دکتر محمد اسلم خان، تهران بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار، ۱۳۷۱ ه.ش، ۲۸۲ صفحه.

شناختن کتابهای خطی، بیاضها و جنگها که دارای ابیات و اشعار شعرای هند و ایران زمین می‌باشند، سعی بلیغ نموده‌اند، ایشان همواره در صدد به‌دست آوردن نسخه‌های خطی زحماتی فراوان متحمل شده و سفرهای دور و درازی را در پیش گرفته‌اند و می‌توان حدس زد که او در شناساندن آثار شعرای فارسی و کتابهای مهم چقدر زحمت کشیده است. یکی از معاصران وی و محقق برجسته و نامور پروفیسور نذیر احمد است که دوست صمیمی او نیز می‌باشد. وی با اشاره به این ویژگی پروفیسور عابدی می‌گوید:

”علاقه‌ای که (پروفیسور) عابدی به علم دارد در میان هیچ‌یک از معاصران دیده نمی‌شود. او به سراغ نسخه‌های خطی بسیار کوشیده و می‌توان گفت که کمتراند کسانی که مثل او کتابها را دنبال کرده باشند. شاید گوشه‌ای از سرزمین هند باقیمانده که او به دنبال کتابها نرفته باشد. او با مسافرت علاقه فراوان دارد و در دوران سفرها به جستجوی کتاب پرداخته است.“^۱

پروفیسور عابدی به زبانهای اردو، فارسی و انگلیسی نزدیک ۲۲۵ مقاله نوشته و همچنین کتابهای زیادی تألیف و ترجمه و تصحیح و تدوین کرده است. از ارائه فهرست مقاله‌های ایشان که طولانی است صرف نظر شده و فقط فهرست کتابها آورده می‌شود.

آثار پروفیسور عابدی کتابها

۱. وکرم اروشی (Vikram Urvashi): تألیف کالی داس (قرن ۵) نمایشنامه معروف کالی داس به سانسکریت - ترجمه به فارسی همراه با مقدمه مفصل درباره تاریخچه نمایشنامه در هند و در سانسکریت. (دهلی، ۱۹۵۹ م، شورای روابط فرهنگی هند، ۲۱۶ ص)
۲. گلزار حال و قمر معرفت: ترجمه فارسی پربوده چندرا اودی (Prabodh Chandrody) به تصحیح دکتر تارا چند و پروفیسور عابدی. (علیگر، دانشگاه اسلامی علیگر، ۱۹۶۱ م)

۱. عابدی نامه، ص ۴-۳۸۳.

- این ترجمه فارسی توسط منش بنواری لال ولی صورت گرفته است او منشی شاهزاده داراشکوه بود. موضوع آن جنگ میان خوبی‌ها و بدی‌ها می‌باشد. مقدمه به انگلیسی و به فارسی درباره احوال و آثار مترجم است.
۳. **مثنویات فانی کشمیری**: چهار مثنوی فانی در این مجموعه گردآوری شده همراه با احوال و آثار ملّا محمد محسن فانی کشمیری به زبانهای انگلیسی و فارسی. (سرینگر، ۱۹۶۴ م)
۴. **یوگ و شست (Yoga Vashistha)**: به تصحیح دکتر تارا چند و پروفیسور عابدی، این کتاب حسب فرمایش شاهزاده داراشکوه به فارسی ترجمه شده، همراه با رساله سؤال و جواب داراشکوه و فتح علی قلندر. (علیگر، دانشگاه اسلامی علیگر، ۱۹۶۸ م).
۵. **مثنوی سوز و گداز**: از نوعی خوششانی. (تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۹۷۹ م)
۶. **تذکره منتخب اللطائف**: از رحم علی خان، به کوشش دکتر جلالی نائینی و پروفیسور عابدی، تذکره شعرا است. (تهران، ۱۹۷۱ م)
۷. **داستان پدوامت**: (تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۹۷۲ م)
۸. **تاریخ سلاطین صفویه**: (تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۹۷۳. پروفیسور عابدی این نسخه خطی را که نویسنده اش ناشناس است، در حیدرآباد به دست آورده بود.
۹. **پنچاکیانه (Panchakhyana)**: به تصحیح دکتر تارا چند و پروفیسور عابدی، ترجمه فارسی پنج تنتر است. (علیگر، دانشگاه اسلامی علیگر، ۱۹۷۳ م)
۱۰. **ضمیمه تغلق نامه امیر خسرو دهلوی**: از حیاتی گیلانی به کوشش پروفیسور عابدی و دکتر سید مقبول احمد. (لکهنو، سرفراز قومی پریس، ۱۹۷۵ م، ناشر: انجمن استادان فارسی هند، به خط نصرت علی لکهنوی، مقدمه به زبان اردو، ۶۴ ص)
۱۱. **ابوطالب کلیم کاشانی**: درباره احوال و آثار ابوطالب کلیم کاشانی ملک الشعرا دربار شاهجهانی. (دهلی، انجمن فارسی هند، ۱۹۸۳ م، ۱۳۸ ص)
۱۲. **هندوستانی فارسی ادب (ادیبات فارسی هند)**: مجموعه مقالات پروفیسور عابدی به زبان اردو، گردآورنده دکتر شریف حسین قاسمی. (دهلی، انجمن فارسی هند، ۱۹۸۴ م، ۳۲۰ ص)

۱۳. عصمت‌نامه یا قصه‌مینا و لورک: (دهلی‌نو، مرکز تحقیقات فارسی رابزنی فرهنگی جمهوری اسلامی در هند)

۱۴. مقالات عابدی (اردو): گردآورند سید اطهر شیر. (پتنا، ۱۹۹۱ م، مرکز تحقیقات عربی و فارسی)

۱۵. دریای اسمار: ترجمه فارسی کتاسریت ساگر (Katha Sarit Sagar) به تصحیح دکتر تارا چند و پروفیسور عابدی. (علیگر، دانشگاه اسلامی علیگر و خانه فرهنگ ایران دهلی‌نو، ۱۹۹۷ م)

۱۶. Sufism in India [تصوف و عرفان در هند] (دهلی‌نو، وشو پراکاشن Vishwa Prakashan, ۱۹۹۲ م)

باید تمام نوشته‌های وی در مجموعه‌های متعدد گردآوری شود تا پژوهشگران بتوانند به راحتی از تحقیقات و مطالعات ایشان در پژوهش‌های ادب و تاریخ ایران بهره بگیرند. تا به حال دو مجموعه از مقالات ایشان به زبان اردو و به توسط استادان محترم پروفیسور شریف حسین قاسمی و پروفیسور سید اطهر شیر به طبع رسیده است و این نخستین مجموعه مقالات پروفیسور عابدی می‌باشد که به زبان فارسی تهیه و گردآوری شده و این افتخار و سعادت نصیب بنده شده است.

چون تمامی مقاله‌ها که در این مجموعه گردآوری شده است نزدیک به سی‌چهار سال پیش در مجله‌های گوناگون به چاپ رسیده بودند طبعاً از غلط‌های چاپی مبرا نیستند و می‌دانم در بعضی جاها خالی از سقم هم نیستند و چون مقدور نبود که با اصل آن مقابله یا تصحیح کرده شود لذا همانگونه برای چاپ آماده شد تا از دستبرد روزگار مصون بمانند. اما غلط‌های چاپی متوجه نویسنده آن نمی‌شود. امیدوارم سعی بنده پیش استادان محترم زبان و ادبیات فارسی ایران و هند درخور اعتنا باشد.